

MARIA CHMIELEWSKA — W PIĘĆDZIESIĘCIOLECIE PRACY NAUKOWEJ

Od chwili, gdy zacząłem interesować się starszą i środkową epoką kamienia, a więc od dość wczesnych lat studenckich, wiedziałem, że nowoczesne badania paleolitu i mezolitu w Polsce wiążą się z nazwiskiem Marii Chmielewskiej i Jej męża Waldemara. Niewielu dziś ludzi czynnych w zawodzie wie, że były to czasy wielkiej posuchy, jeśli chodzi o badania tych najstarszych okresów archeologicznych. We wczesnych latach pięćdziesiątych XX w., a o tych czasach tu mówimy, zawodowo badaniami paleolitu zajmowało się tylko czworo ludzi: Stefan Krukowski, Ludwik Sawicki oraz Maria i Waldemar Chmielewscy. Dwaj pierwsi weszli do zawodu jeszcze przed I wojną światową, natomiast Chmielewscy rozpoczęli pierwsze badania terenowe stanowisk mezolitycznych w 1950 r. w Koninie. W tym czasie Stefan Krukowski badał w Rydnie, koło Skarżyska-Kamiennej, stanowiska schyłkowopaleolityczne i mezolityczne, a Ludwik Sawicki kopał górnopaleolityczny Zwierzyniec w Krakowie.

Nie mogę powiedzieć, że przedsięwzięcia Chmielewskich cieszyły się sympatią obu seniorów badań paleolitu w Polsce. Przecież zarówno Marysia, jak i Waldek byli z zupełnie innej stajni. Oboje byli uczniami Konrada Jażdżewskiego, którego Ludwik Sawicki miał za wroga, a Stefan Krukowski zaledwie tolerował. W dodatku Marysia miała doktorat z Uniwersytetu Karola w Pradze (1949). Co więcej – oboje byli ściśle naukowo związani z łódzką szkołą geomorfologiczną (badań peryglacjalnych) Jana i Anny Dylików. To naprawdę był inny świat, niedający szans na współpracę.

Pierwsza publikacja Marii Chmielewskiej dotycząca mezolitu (1954) to monografia grobu późnomezolitycznego z Janisławic, koło Skierniewic, odkrytego jeszcze przed II wojną światową przez Konrada Jażdżewskiego. Publikacja ta, opatrzona świetnymi rysunkami zabytków krzemiennych i kościanych, do dziś stanowi kamień milowy naszej wiedzy o mezolicie w Polsce. Była ona zapowiedzią, że należy bacznie śledzić prace Marii Chmielewskiej, bo można się z nich bardzo wiele dowiedzieć.

Tylko rok po publikacji janisławickiego grobu Chmielewscy rozpoczęli badania wydmy w Witowie koło Łęczycy i kontynuowali je do roku 1963. Badania te były przełomem w europejskiej archeologii schyłkowego paleolitu. Po raz pierwszy na Niżu Europejskim przystąpiono do kompleksowych badań archeologicznych i paleośrodowiskowych wydym oraz związanych z nimi torfowisk. Perfekcyjne ba-

dania mikrostratygraficzne, geomorfologiczne, palinologiczne oraz daty radiowęglowe pozwoliły na dokładne umiejscowienia chronologiczne i środowiskowe jednostek kulturowych schyłku epoki lodowcowej i początku holocenu w Polsce. Prace w Witowie były szczerze podziwiane przez międzynarodową społeczność badaczy czwartorzędu w czasie Kongresu International Union for Quaternary Research w roku 1961 w Warszawie. To właśnie na ten kongres Marysia przygotowała publikację najważniejszych wyników badań w Witowie (*Huttes d'habitation épipaléolithiques de Witów, distr. de Łęczyca*, Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis N° 10:1961). Jako student praktykant miałem wielkie szczęście uczestniczyć w roku 1956 w badaniach wykopaliskowych w Witowie. Ta praktyka bardzo mi potem pomogła, gdy zmierzyłem się z wykopaliskami wydmy i łachy wiślanej w Całowaniu koło Karczewia.

Zainteresowania schyłkowym paleolitem były przewodnim motywem badawczym Marii Chmielewskiej przez bardzo wiele lat, mimo poważnych kłopotów z oczami. To z jej nazwiskiem wiążą się początki badań w Cichmianie (1952), jednym z najciekawszych stanowisk Niżu Polskiego, Ruskiej Skale (1952–1954) i Katarzynowie (1960–1962). Zostały one ukoronowane publikacją monografii (i jednocześnie rozprawy habilitacyjnej): *Późny paleolit pradolinny warszawsko-berlińskiej* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978), książki, bez której nie do wyobrażenia są dziś studia nad epoką kamienia w Polsce.

Maria Chmielewska znaczną większość swojego długiego życia naukowego spędziła w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (od 1992 r. Instytut Archeologii i Etnologii; dalej IAE PAN), gdzie przepracowała 44 lata, od roku 1956 do końca roku 1990. Dzięki temu miałem zaszczyt i przyjemność dwukrotnie współpracować z Marysią podczas badań terenowych. Pierwszy raz w latach 1963–1964, kiedy wspólnie prowadziliśmy wykopaliska w Arkin, w północnym Sudanie, w ramach Combined Prehistoric Expedition i Nubijskiej Kampanii Ratowniczej. A potem w latach 1971 i 1972, podczas prac wykopaliskowych programu badań kopalń krzemienia czekoladowego. To właśnie wtedy Marysia kierowała eksploracjami wczesnobrązowej kopalni w Polanach koło Wierzbicy.

Fakt, że w roku 1990 Maria Chmielewska odeszła na emeryturę, nie spowodował, że straciła kontakt z Instytutem. Jest z nami nadal, o czym tak dobitnie świadczy bardzo ważne opracowanie wykopalisk na stanowisku mezolitycznym w Lutej na zachodnim Polesiu, przygotowane wspólnie z Hanną Więckowską i opublikowane przez IAE PAN przecież nie tak dawno, bo w roku 2007 (H. Więckowska, M. Chmielewska, *Materiały do badań osadnictwa mezolitycznego w mikroregionie Luta, województwo lubelskie*, Warszawa 2007). To już dwadzieścia lat kiedy Marysia przeszła na emeryturę. Pozornie to sporo, zwłaszcza gdy porównam to z moimi dwoma latami, życzylibym sobie jednak bardzo, bym mógł jeszcze za lat 15 napisać i wydać książkę, którą z uwagą musi przeczytać każdy, kto interesuje się mezolitem Niżu Europejskiego.

Słowa kluczowe: Polska, doc. dr hab. Maria Chmielewska, paleolit, mezolit

Romuald Schild

MARIA CHMIELEWSKA — FIFTY SIX YEARS OF RESEARCH

S u m m a r y

Ever since I took an interest in the Stone Age, meaning from my student years, I was aware that modern research on the Paleolithic and Mesolithic in Poland is linked with Maria Chmielewska and her husband Waldemar. Few of today's researchers are conscious of the gap that existed at the time in research on the Paleolithic. In the early 1950s, which is the time I am referring to here, there were only four people working in the field: Stefan Krukowski, Ludwik Sawicki and Maria and Waldemar Chmielewski. Krukowski and Sawicki belonged to a generation which started out before World War I, while Maria and Waldemar embarked on their first fieldwork on a Mesolithic site in Konin in 1950. At the time, Krukowski was exploring Terminal Paleolithic and Mesolithic sites in Rydno near Skarżysko-Kamienna and Sawicki was digging the Upper Paleolithic site of Zwierzyniec in Kraków.

Maria Chmielewska's first publication concerning the Mesolithic (1954) was a monograph of a Late Mesolithic grave in Janisławice near Skierniewice, discovered by Konrad Jażdżewski already before World War II. Illustrated with excellent drawings of flint and bone artifacts, it is still considered a milestone of research on the Mesolithic in Poland. It was also a signal that here was a researcher worth taking note of, whose work would prove greatly insightful.

A year after publishing Janisławice, Maria Chmielewska and her husband undertook the exploration of a dune site at Witów near Łęczycza. This breakthrough work in European archaeology of the late Stone Age, combining comprehensive archaeological excavations and paleoenvironmental research on dunes and connected peat bogs, lasted through 1963. For the first time on a site in the European Plain, perfect microstratigraphic, geomorphological and palynological analyses, added to radiocarbon dating, provided data for a chronological and environmental positioning of cultural units from the end of the Ice Age and the beginning of the Holocene in Poland. The work at Witów engendered the admiration of an international community of Quaternary scientists at a congress of the International Quaternary Association held in Warsaw in 1961. It was for this conference that Maria prepared a publication of the most important Witów findings (*Huttes d'habitation épipaléolithiques de Witów, distr. de Łęczycza*, Acta Archaeologica Universitatis Lodzianensis N° 10:1961). I had the good fortune of participating in the Witów excavations as a student-trainee in 1956. The experience gained there came in handy when I faced the challenge of exploring the dune and Vistula alluvial sand bar at Całowanie near Karczew.

The Terminal Paleolithic remained a focus of Maria Chmielewska's research for many years despite serious eyesight problems. She stands behind the initiation of excavations at Cichmiana (1952), one of the most interesting sites on the European Plain, as well as Ruska Skała (1952–1954) and Katarzynów (1960–1962). This work was crowned with a monograph (which was at the same time her habilitation thesis): *The Late Palaeolithic in the Warsaw-Berlin ice-marginal streamway* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978), a book whose impact on studies of the Stone Age in Poland cannot be exaggerated.

Most of her long involvement in scientific research Maria Chmielewska spent in the Institute of the History of Material Culture (from 1992 the Institute of Archaeology and Ethnology; hereafter cited as IAE PAN) of the Polish Academy of Sciences, where she worked for 44 years, from 1956 until the end of 1990. This gave me twice the opportunity — and pleasure — to participate in fieldwork with Maria, Marysia to her close colleagues. For the first time it was in 1963–1964 when we both excavated at Arkin in northern Sudan within the framework of the Combined Prehistoric Expedition and the Nubian Salvage Campaign of UNESCO. The second time was in 1971 and 1972 during excavations for the chocolate flint mining research program. It was for this program that Marysia directed the explorations of an Early Bronze Age mining site at Polany near Wierzbica.

Her retirement in 1990 did not sever her ties with the Institute. She has remained active, producing jointly with Hanna Więckowska a hugely important publication of the final results of exca-

vations on a Mesolithic site at Luta in the western Polesie region (H. Więckowska, M. Chmielewska, *The Mesolithic settlement in the Luta microregion, Lublin voivodeship. Materials*, Warszawa 2007). This book was published by IAE PAN just recently, in 2007.

Twenty years of retirement is seemingly a long stretch of time, especially when I compare it to my own two years in retirement, but I would consider myself extremely fortunate were I to write and publish in another 15 years a book that would be read with attention by all those with a research interest in the Mesolithic of the European Plain.

Keywords: Poland, Assist. Prof. Maria Chmielewska, Paleolithic, Mesolithic

Romuald Schild

Translated by Iwona Zych

Adres Autora:

Prof. dr hab. Romuald Schild
Zakład Epoki Kamienia
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
al. Solidarności 105
00-140 Warszawa